

رومي Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 · Yıl / Year : Sonbahar / Autumn 2018 · Sayı / Issue : 2

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايدى للبحوث الإسلامية / Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN: 2564-7903

Yıl / Year: 1 – Sonbahar / Autumn 2018 - Sayı / Issue: 2

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Rumeli
Journal of Islamic Studies Yıl/Year: 1
Sonbahar/Autumn 2018 - Sayı /Issue: 2

Sahibi / Owner

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat
Fakülteleri Adına
Prof. Dr. Cevdet Kılıç, Trakya
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Editör / Editor

Dr. Mustafa Şentürk, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Yardımcı Editörler / Co-Editors

Dr. Feim Gashi, Kırklareli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Dr. Ümit Eker, Çanakkale OMÜ İlahiyat
Fakültesi
Dr. Yakup Bıyıkoglu, Tekirdağ NKÜ
İlahiyat Fakültesi
Arş. Gör. Tuba Yıldız, Trakya
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

**Arnavutça Dil Editörü / Albanian
Language Editor**

Dr. İtir Rruqa, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Yazı İşleri Müdürü

Dr. İtir Rruqa, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Amblem Tasarım / Emblem Design

Dr. Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım / Graphic Design

Alihaydar Murat Kıştan / Nokta Klâsik

Adres / Address

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne-
TÜRKİYE
Tel. 0 284 235 68 99
Fax 0 284 235 08 87
rumelislam@trakya.edu.tr

Basım Yeri / Printed By

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayı
Yerleşkesi EDİRNE

Basım Tarihi/Printing Date

Ekim - 2018

rumelislam@trakya.edu.tr

[rumeli.islamicstudies.3](https://www.facebook.com/rumeli.islamicstudies.3)

[rumeliislam@rumeliislam](https://twitter.com/rumeliislam)

www.ilahiyat.trakya.edu.tr,
<http://dergipark.gov.tr/rumeli>

**Uluslararası Danışma Kurulu /
Int. Advisory Board**

Dr. A.Taha İmamoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Abdurrahman Okuyan, Ondokuz
Mayıs Üni., Türkiye
Dr. Adem Apak, Uludağ Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ahmad Omar, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ahmad Sawan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Çapku, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Faruk Güney, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Öz, Kahramanmaraş S.İ.
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ali Karataş, Sakarya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ali Öztürk, İstanbul Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Bekir Zakir Çoban, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fahrush Rexhepi, University of
Pristina, Kosova
Dr. Shaban Sulejmani, University of
Skopje, Makedonya
Dr. Fatih Toktaş, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fatih Yakar, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Habibe Kazancıoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Halil Aldemir, Kilis Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Halim Işık, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Hasan Coşgun, Gaziosmanpaşa
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hasan Maçın, Adıyaman
Üniversitesi, Türkiye

Dr. İbrahim Kocabaş, Yıldız Teknik
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İlyas Çelebi, İstanbul 29 Mayıs
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İrfan Morina, University of
Pristina, Kosova
Dr. İsmail Çalışkan, Yıldırım Beyazıt
Üni., Türkiye
Dr. Mahmut Yazıcı, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Dalkılıç, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Demirtaş, Gaziosmanpaşa
Üni., Türkiye
Dr. Mehmet Kenan Şahin, Ordu
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Ümit, Marmara
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Muammer Bayraktutar,
Gaziosmanpaşa Üni., Türkiye
Dr. Murat Sula, Karadeniz Teknik
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Hocaoğlu, RTE
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Necip Yılmaz, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Özel, Şehir Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Muzaffer Özli, Fırat Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Nazar Omran, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Nebile Özmen, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Necdet Şengün, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Necdet Ünal, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Necmettin Gökkır, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nevzat Aydın, Bayburt
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nurullah Altaş, Marmara
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Oğuzhan Ş. Yağmur, Dokuz Eylül
Üni., Türkiye
Dr. Ömer Başkan, Abant İzzet Baysal
Üni., Türkiye

Dr. Ömer Soner Hunkan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Özkan Öztürk, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ramadan Doğan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Raşit Küçük, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Rıdvan Canım, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Sema Geyin, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Serpil Başar, Diyanet İşleri
Başkanlığı, Türkiye
Dr. Seyfullah Efe, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Siham Mevid, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Suat Erdem, Bozok Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Süheyl Ünal, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Thaer Alhallak, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yakup Yılmaz, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yasemin Sarı, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yusuf Şen, Bayburt Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Zübeyir Bulut, Abant İzzet Baysal
Üni., Türkiye

**Uluslararası Yayın Kurulu/Int.
Editorial Board**

Dr. Safvet Halilović, University of
Zenica, Bosna Hersek
Dr. Almir Fatić, University of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Zuhdija Hasanović, Uni. of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Sulejman Topoljak, University of
Bihac, Bosna
Dr. Şukriya Ramiç, University of
Zenica, Bosna Hersek
Dr. Abas Jahja, Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Dr. Ahmad Sawan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ali Hüseyinoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Behlül Kanaçi, Karadağ İslam
Birliği, Karadağ
Dr. Cevdet Kılıç, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Emina Sadikovic, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Emine Arslan, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Enver Gicic, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Fatih Köse, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İrfan Morina, University of
Pristina, Kosova
Dr. Mensur Nuredin, University of
Skopje, Makedonya
Dr. Mesut İdriz, Int. University of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Mohammad Jaber Thalji, Yarmouk
University, Ürdün
Dr. Muhammed Altaytaş, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Muzaffer Üzümcü, Namık Kemal
Üni., Türkiye
Dr. Nevzat Erkan, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nimetullah Akın, Çanakkale
Onsekiz Mart Üni. Türkiye
Dr. Nizamettin Karataş, Namık Kemal
Üni., Türkiye
Dr. Nurullah Koltaş, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Salih İnci, Kırklareli Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Sefer Hasanov, Sofya Yüksek
İslam Ens., Bulgaristan
Dr. Selahattin Aktı, Çanakkale Onsekiz
Mart Üni., Türkiye
Dr. Üzeyir Durmuş, Çanakkale
Onsekiz Mart Üni., Türkiye
Dr. Mead Osmani, Araştırmacı,
Sırbistan

SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE (1876-1908) DEDEAĞAÇ

Harun Halil^{1*}

Makale Geliş Tarihi: 15 Ağustos 2018

Makale Kabul Tarihi: 8 Ekim 2018

Öz

Osmanlı Devleti, Dedeağaç şehrini 1360 yılında fethetmiştir. 1360-1912 yılları arasında Dedeağaç Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır. Dedeağaç ismini ağacın altında oturan bir dervişten almıştır. 1920 yılında Dedeağaç şehrinin Yunanistan'a dâhil edilmesiyle birlikte Yunan Kralı I. Aleksandros şehri ziyaret ederek şehre kendi ismini vermiştir. Dedeağaç, Osmanlı Devleti tarafından ilk fethedildiği yıllarda basit bir balıkçı köyünden ibarettir. 19. Yüzyıl, Dedeağaç şehri için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü 19. yüzyıl Dedeağaç şehrinin "altın yüzyılı" olmuştur. 19. yüzyılın son çeyreğinde, Dedeağaç, Osmanlı Devleti dışında İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan gibi devletlerin nazarında yeni bir anlam kazanmaya başlamıştır. 1860 yılında Sultan Abdülaziz'in fermanıyla Dedeağaç'a telgrafhane, postane ve Osmanlı Bankası kurulmuştur. 1878 yılında Sultan II. Abdülhamid Han, Dedeağaç'ın kaderini değiştirmiştir. Sultan II. Abdülhamid Han, Dedeağaç gibi bir balıkçı köyünün kaderini yaptığı yatırımlar sonucu değiştirerek Dedeağaç'ı köyden şehre dönüştürmüştür. Dedeağaç şehrine bir liman inşa edilerek Balkan şehirleri arasında ilgi çekici bir konuma gelmiştir. Liman inşa edilmesiyle birlikte Dedeağaç şehri Selanik ve Kavala şehirlerinden sonra Balkanların Akdeniz'e açılan "üçüncü kapısı" olmuştur. 19. Yüzyıl, Dedeağaç şehri için bir dönüm noktası olmuştur. Böylece Dedeağaç Akdeniz'in önemli ticaret merkezine dönüşmüştür. Ayrıca Dedeağaç İstanbul'a yakın olması hasebiyle stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bunun dışında Balkan coğrafyası ile Anadolu coğrafyası arasında bir köprü görevini üstlenmiştir. Yeni imar faaliyetleri ile Dedeağaç şehri İzmir, İskenderiye, Beyrut, Yafa, Trablus, Girne, Limasol, Selanik, Pire, Golos, Atina, Dubrovnik, Marsilya, Napoli, Venedik ve Cebel-i Tarık limanları ile rekabet etmeye başlamıştır. Hatta Avusturya, Fransa, İtalya, Rusya, İngiltere ve Yunanistan Dedeağaç'a elçilik açmışlardır. Böylelikle diplomatik açıdan şehir coğrafi konumu itibarıyla önemli bir vizyona ve misyona sahip olmaya başlamıştır. Osmanlı sahil şehirleri arasında bir prototip şeklini alarak rol model olmaya başlamıştır. Büyük Devletler ve Avrupalı entelektüeller nezdinde "cennet bahçesi" olarak nitelendirilmiştir. Özellikle şehre demiryolu ve tren istasyonu inşa edilince askeri, iktisadi, coğrafi, ekonomik, stratejik açıdan Selanik-İstanbul'u birbirine bağlayarak kenetlemiştir. Ayrıca Dedeağaç ipek yolu güzergâhı üzerinde bulunması sebebiyle yabancı devletlerin gözdesi haline gelmiştir. Basiret ve feraset sahibi olan Sultan II. Abdülhamid Han Osmanlı Devleti'nin geleceğinin tehlike altında olduğunu sezerek Dedeağaç Limanı'nı şahsi

1 * Yüksek Lisans Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, SBE, Balkan Çalışmaları Anabilim
harunhalilgr@gmail.com.

mülkü yapmıştır. Sultan II. Abdülhamid Han Döneminde; şehre kışla, hastane, okul, cami, kilise, sebil, hükümet dairesi, karakol, liman, rıhtım, demiryolu, karayolu, gümrük dairesi, yetimhane, ticaret dairesi, medrese, rüştiye ve elçilik daireleri inşa edilmiştir. II. Abdülhamid'in yapmış olduğu iktisadi hamleler sonucu Dedeğaç şehri Avrupalı devletler tarafından gıpta edilecek noktaya ulaşmıştır. Dedeğaç şehrinin başarısının sırrı Abdülhamid Han'da gizliydi. Çünkü Sultan II. Abdülhamid Han iktidarda olduğu süre (1876-1909) zarfında her yıl Dedeğaç şehrine yeni bir yapı inşa ederek, tuğla üstüne tuğla koyarak şehri zirveye çıkarmanın yanı sıra zirvede kalmasını sağlayarak 19. yüzyılın mükemmel ve muazzam iktisadi hamlesine imza atmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dedeğaç, İpek Yolu, Balkanlar, Demiryolları, Özel Mülkler.

DEDEAGAC (ALEKSANDRAPOLIS) DURING THE REIGN OF SULTAN ABDULHAMID II (1876-1908)

Abstract

The Ottoman State conquered Alexandroupolis city in 1360. The city was under Ottoman rule between the years of 1360-1912. The name of Alexandroupolis comes from the integration of two words a grand father who live under a tree (ie dede=grandfather ağaç= tree in Turkish). In 1920, with the annexation of Alexandroupolis into Greek borders, the Greek King Aleksandros visited the city and gave it his own name. Alexandroupolis was a little fishing village in the area which was conquered by the Ottoman state. But the 19th century was a turning point for the city and it had a "golden century". As a matter of fact, in the last quarter of the 19th century, except from the Ottoman state, Alexandroupolis began to gain a new meaning in the eyes of states such as England, France, Italy, Germany and Austria-Hungary. Telegraphy, post office and Ottoman bank were opened there in 1860 under the fief (firman) of Sultan Abdülaziz. Sultan II. Abdulhamid Khan changed the fate of the city in 1878. Sultan II. Abdulhamid Khan changed the fate of this fishing village by the investments he made and converting this village to a city. A harbor was built for Alexandroupolis, and this has brought the city to a charming position among the Balkan cities. After the construction of the harbor, the city became the "third gateway" of the Balkans to the Mediterranean Sea after Thessaloniki and Kavala harbors. The 19th century was a turning point for the city and as a result of it Alexandroupolis has become an important trade center of the Mediterranean. In addition, due to the city's proximity to the capital Istanbul it acquired a strategic importance. Apart from this, it undertook the role of a bridge between Balkan geography and Anatolian geography. With the new development activities, Alexandroupolis began to compete with the harbors of Izmir, Alexandria, Beirut, Jaffa, Tripoli, Girne, Limassol, Thessaloniki, Piraeus, Goolos, Athens, Dubrovnik, Marseilles, Naples, Venetian and Gabriel Tariq. Austria, France, Italy, Russia, England and Greece have even opened embassies in Alexand-

roupolis. Thus, diplomati cally, the city has begun to have an important visi-onand mission based on its geographical conjuncture. It started to become a model by taking the shape of a prototype between Ottoman coastal cities. It was described as the “paradise garden” by the Great States sand the European intellectuals. Especially after the city acquiredrail wayandrail way station, it was connected with Thessaloniki-Istanbul in terms of military, economic, ge-ographical, economic, strategi cand conjuncture. Inaddition, Alexandroupolis is located on the route of silk road, and as a result of this it has become a sight of foreign states. Thanksto Sultan II Abdülhamid Khan`s foresight who realized that the future of the Ottoman state was in dange rand made the Alexandroupolis harbor his private property. During the Sultan II. Abdulhamid Khan rule this important city has acquired barracks, hospitals, schools, mosques, churches, villages, government buildings, patrols, ports, docks, railways, highways, cus-toms offices, orphanages, tradecenters, madrasa, secondary school sand embas-sy apartments. There sults of the economical developments made by Abdulha-mid II. for the city made the Europeans State senvy this beautiful city. Thesecret of the success of the city belonged to Abdulhamid Khan. Because Sultan II. Abdulhamid Khan built a news tructure in the city of Alexandroupolis every year during his reign (1876-1909) and this made it a top city in that period and also has considered to be the greatest break through of the 19th century.

Keywords:Alexandroupolis, Silk Road, Balkans, Railways, Private Properties.

Giriş

Osmanlı akıncıları, 14. yüzyılın ikinci yarısında, yani 1360 yılında Gazi Evrenos Bey öncülüğünde o dönemde bir köy olan Dedeğaç üzerine bir sefer düzenlemişlerdir. Osmanlı akıncıları Dedeğaç köyünü mukavemetsiz olarak teslim almıştır.

19. yüzyılda Dedeğaç şehri ilginç bir değişime sahne olmuştur. Osmanlı Devleti, Anadolu'da yaşayan Yörükleri 1360 yılında Dedeğaç bölgesine iskân etmiştir. Sırbistan ve Bulgaristan'da Ortodoksluk dışında diğer mezheplere mensup olan Hristiyanları güvenlik amaçlı olarak Dedeğaç'a iskân etmiştir. 19.yüzyıla kadar geçen süre zarfında Dedeğaç'ta Müslümanlar ve gayrimüslimler huzur içinde bir hayat sürmüşlerdir.² Coğrafi olarak Dedeğaç Balkanların ve Batı Trakya'nın Güney Batı kısmında yer almaktadır. 19. Yüzyıla kadar bir balıkçı köyü olan Dedeğaç ağaçlar ve meyvelerle çevrili bir alana sahipti.

1. 19. Yüzyılda II. Abdülhamid Dönemi Dedeğaç'ında Değişim

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın yayınlanması sonucu Dedeğaç'ta bir takım değişiklikler olmuştur. Dedeğaç'ta yaşayan gayrimüslimler ticari imtiyaz elde etmişlerdir. Yapılan reformlar ile Hristiyan ve Museviler askerlik hizmetine katılmaya hak kazanmışlardır. Bunun dışında devlet memuru olma hakkını elde etmişlerdir. 1856 yılında açıklanan Islahat Fermanı neticesinde Osmanlı Devleti dâhilinde yaşayan Hristiyanlar ve Museviler Müslümanlarla eşit haklara ve ayrıcalıklara sahip olmaya başlamışlardır. Böylece Osmanlı Devleti "millet sistemini" pasifize etmiştir. Millet sisteminin yerine Osmanlı kimliği vurgusu yani Osmanlılık akımı ön plana çıkmaya başlamıştır. 1864 yılında Osmanlı Devleti'nin idari sisteminde birtakım değişikliklere gitmiştir. Yeni çıkan Vilayet Nizamnamesi'ne göre eyaletler vilayetlere ve sancaklar da kazalara dönüştürülmüştür. Yeni idari yapılandırmaya göre Dedeğaç Edirne'ye bağlı sancak iken 1864 yılında Edirne'ye bağlı bir kazaya dönüşmüştür. Böylelikle Dedeğaç 1864 yılından 1920 yılına kadar Edirne'ye bağlı bir kaza olarak işlevini devam ettirmiştir.

2 M. Nistazapoulou-Pelekidou, Οι Βαλκανικοί Λαοί (*Balkan Halkları*), Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, 2000, 45.

1870 yılında Dedeağaç'ta Ermeniler, Museviler, Bulgarlar, Türkler ve Rumlar ile beraber yaşamaktaydılar. Rusya, Balkan coğrafyasında Panslavizm siyaseti gereği Bulgarlar'a destek vermekteydi. Bulgarlar Rusya'nın Balkanlardaki Panslavizm akımının ileri karakolu misyonunu üstlenmişlerdir. Panslavizm akımı genelde Batı Trakya'ya, özelde ise Dedeağaç'a yansımıştır. Bulgarlar yaşadıkları dağlık bölgelerden aşamalı olarak Dedeağaç'a yerleşmeye başlamışlardır.

Sultan II. Abdülhamid Han'ın iktidara gelmesiyle birlikte Osmanlı-Rus Harbi patlak vermiştir. 1877-1878 yılında Osmanlı-Rus Harbi başlayınca savaş kısa süre içerisinde Balkan coğrafyasına yayılmıştır. Bulgar komitacıları Rus askerlerine yardım etmişlerdir. Bulgarlar'ın dışında Sırlar, Karadağlılar ve Rumenler Ruslara yardım etmişlerdir.

Rus orduları Ortaköy, Filibe, Edirne, Dimetoka ve Dedeağaç'ta yaşayan Rumlara kötü muamele etmişlerdir. Rusya'yı arkasına alan Bulgar komitacıları Batı Trakya'da Bulgar olmayanları baskı yoluyla Bulgarlaştırmaya başlamışlardır. Baskılara dayanamayan 100.000 civarında Müslüman (Tatar, Çerkez ve Türk) Batı Trakya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Batı Trakya'yı terk eden Müslümanlar İstanbul'a göç etmişlerdir. 18 Ocak 1878 yılında Rus askerleri Dedeağaç'ı işgal etmişlerdir. Dedeağaç'ı işgal eden Ruslar, Bulgar komitacıların yardımıyla Dedeağaç'taki Müslümanlara zulmetmeye başlamışlardır. Osmanlı-Rus harbinin sonucunda Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması'na göre Bulgaristan'ın güneyinde yani Kuzey Trakya'da Doğu Rumeli Vilayeti kurulmuştur. Doğu Rumeli Vilayeti, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir idari sistemle yönetilmekteydi. Fakat Doğu Rumeli Vilayeti Bulgar komitacılarının aktif olduğu bir bölge olmuştur.

1885 yılında Bulgaristan Doğu Rumeli Vilayeti'ni ilhak etmiştir. Doğu Rumeli Vilayeti'nin ilhak edilmesiyle birlikte Dedeağaç'ın stratejik önemi artmıştır. Osmanlı hükümeti Dedeağaç'a asker, silah ve cephane sevk etmiştir.³

3 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız, Askeri Maruza* (Y..PRK.ASK),114.

1888 yılında Dedeğaç sancağında 103 cami, 2 mescit, 2 medrese, 111 ilkokul, 12 tekke, 81 kilise, 6 hamam, 1.595 dükkân, 69 fırıncı, 22 han, 340 yel değirmeni, 3 tuz atölyesi ve 20 çiftlik vardı. Dedeğaç'ta genel olarak buğday, arpa, susam çavdar, burçak, darı, deri otu, mercimek gibi çeşitli tahıl ürünleri yetiştirilmiştir. Bunların dışında pamuk, tütün, üzüm, keten ve zeytin gibi meyve ve sebzeler yetiştirilmiştir Dedeğaç'ta yıllık 500.000 kilo buğday yetişmiştir. Sofulu Kazası'nda ipek üretimimi yapılmıştır. Dedeğaç'ın köylerinde koyun, domuz ve yaban öküzü yetiştirilmiştir. Dedeğaç'ın köylerinde kaliteli halılar üretilmiştir. Dedeğaç çevresinde 40.000 dönüm çam, meşe, kayın ve akça ağaçları vardı.⁴

1.1. Dedeğaç'ın Köyden Şehre Dönüşmesi

Dedeğaç balıkçı köyü iken az sayıda insanın yaşadığı sulak bir yerdi. Bölgede tarım arazilerinin az olması sebebiyle tarım alanları yetersiz durumdaydı. Bunun dışında tarlaları sulamak için yeterli miktarda su bulunmadığından, ekilen tohumlarverimli ürün vermemekteydi. Şehre ulaşım konusunda birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Mesela Gümölcine-Dedeğaç arası karayollarının az ve bozuk olması, şehirlerarası ulaşımı ve daha da önemlisi ticareti zorlaştırmıştır. Dedeğaç'ta demiryolu bulunmadığı için İstanbul ile bağlantısında kopukluklar yaşanmıştır. Dolayısıyla Dedeğaç'a demiryolu inşa etmek gerekli olmuştu. Şehirde bir liman olmaması tüccarların da zararına idi. Ayrıca Dedeğaç'ta dalgakıran olmamasından dolayı denizden taşan dalgalar insanlara, hayvanlara ve evlere zarar vermekteydi. Bunun için Dedeğaç'a bir liman inşa edilmesi zaruri olmuştur. 1877 yılında Dedeğaç merkezinin toplam nüfusu 1.200 civarındaydı. Daha sonraları şehir geliştikçe şehrin nüfusu da değişmiştir. Dedeğaç'ın nüfusu 1883 yılında 3000, 1895'te 4000 ve 1908 yılında 5.000'e kadar yükselmiştir.⁵

“1878 yılında Dedeğaç şehri kurulmaya başlamıştır. Edirne-Dedeğaç tren yolunun inşası önemini kaybetti. 20. yüzyıl başlarında memurlar dışında tamamen Rumlardan oluşan 4.000 kişilik nüfusunun 3.250'si Rumca, 750'si Türkçe konuşuyordu. Kasaba içinde en önemli olan yerler Agios

⁴ Şemseddin Sami, “Dedeğaç”, *Kamusül-Âlam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1306/1887), 2.123-124.

Grigorios, kale içindeki Agios Nikolaos, Panagia, Timios Prodromos, Panagia Keharitomeni, gemiciler locasının inşa ettirdiği Agia Kiriaki, küp imalatçıları locasının inşa ettirdiği Agios Vlasios ve kale içindeki Hrisopiği olmak üzere 17 kilise vardı. Yerleşimin dışında Agios Panteleimon, Panagia Skaloti ve Agios Athanasios manastırları bulunuyordu.”⁶

Dedeğaç şehrine muhacirlerin Bulgar komitacıların zulmünden kaçan muhacirlerin gelmesiyle birlikte şehrin nüfusu artmıştır. Dedeğaç’a gelen yabancıların en çok ilgisini çeken kaplıcalar olmuştur. Yabancı gözlemciler, tuttıkları raporlarda Dedeğaç kaplıcalarından çıkan suyun birçok hastalığa şifa olduğunu anlatmışlardır. Her gün civar şehir ve köylerden binlerce insan Dedeğaç kaplıcalarını ziyaret etmiştir. 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın başlarında, Dedeğaç kaplıcaları Almanya’daki Baden ve Fransa’daki Bourbon kaplıcalarından daha kaliteli ve temiz bir ortama sahip olmuştur. Dolayısıyla Avrupa devletlerindeki diğer kaplıcalardan daha prestijli bir konuma sahip olmuştur.⁷

Dedeğaç Kazası’nın kuzeybatısında Gümölcine Sancağı, kuzeydoğusunda Sofulu Kazası, güneydoğusunda Enez Kazası ve güneyinde Ege Denizi ile sınırı bulunmaktadır. Dedeğaç Kazası beş nahiyeden oluşmaktaydı. Bunlar Semadirek, Makri, Ferecik, Şahinler ve Doğanhisar nahiyeleridir. Ayrıca 42 köy ve 21.266 kişiden oluşmaktaydı.⁸ Dedeğaç’ta inşa edilen hükümet binasının bitişiğine güzel bir bahçe yapılmıştır. Yeni yapılan bahçe Avrupalıların gözlerini o kadar çok kamaştırmıştır ki bahçeyi “Garden Miracle-Sihir Bahçesi” olarak adlandırmışlardır. 1883 yılında Dedeğaç hükümet dairesi tamir edilmiştir. Dimetoka’daki devlet memurları yeni tamir edilen Dedeğaç hükümet dairesine getirilmiştir. 1887 yılında Dedeğaç’a ticari ve

6 Ari Çokona, *20. Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya’daki Rum Yerleşmeleri*, (İstanbul: Literatür Yayınları, 2017), 23.

7 Sacide Nur Akkaya, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Toplumsal Hayat*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018), 52.

8 Sami, “Dedeğaç”, 3:2.123-2.124.

askeri yönden katkıda sağlaması için telgrafhane inşa edilmiştir.⁹Bu dönemde Dedeâğaç'taki "asar-ı terakki" yani yeniden yapılan eserler Avrupa'da dahi nadirdir.¹⁰

1884 yılında Dedeâğaç'ın öneminin artmasıyla kaza olan Dedeâğaç sancak merkezi haline gelmiştir.¹¹ Sultan II. Abdülhamid döneminde Dedeâğaç sancağında 103 cami, 2 mescit, 6 hamam, 22 han, 340 değirmen, 3 un fabrikası ve 20 Çiftlik bulunmaktaydı. Dedeâğaç halkı üzüm yetiştiriciliği, zeytincilik, koyun-keçi-sığır besiciliği, tütün yetiştiriciliği, ipek böcekçiliği ve balıkçılık ile ilgilenmekteydiler. 1889 yılında şehirdeki güvenliği tesis etmek için bir kışla ve bir telgrafhane inşa edilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in emriyle 1892 yılında Dedeâğaç'ın Küçük Derbent köyüne bir Bulgar kilisesi inşa edilmiştir. Dedeâğaç merkezinde ikamet eden kalan Museviler için 2 sinagog inşa edilmiştir. 1894 yılında Dedeâğaç'taki mahkeme binası restore edilmiştir. Dedeâğaç esnafı ve tüccarları 1887 yılında Anadolu'da meydana gelen kuraklıktan dolayı bölgeye yardım göndermişlerdir.

1889 yılında Dedeâğaç Mutasarrıflığı Dedeâğaç-Makri güzergâhına 20 adet köprü inşa edilmiştir. Semail Pınar köprüsüne Hamidiye ve Kavacık köprüsüne Mecidiye adları verilmiştir. Ayrıca 12,5 km² karelik yere taş döşenmiştir. Sultan II. Abdülhamid Miralay Bekir Nizami Beyi 1893 yılında Dedeâğaç-İskeçe, İskeçe-Siroz ve Siroz-Selanik hattını teftiş etmesi için görevlendirmiştir. 1895 yılında Dedeâğaç'taki Yunanistan muavin konsolosunun Varna'daki muhbirinden Bulgar komitacıları Dedeâğaç tren raylarını havaya uçuracağı bilgisini almıştır. 1896 yılında Dedeâğaç'ın merkezinde ikamet eden Bulgarlar bir Bulgar kilisesi inşa etmiştir. Yunan muavin konsolos da bu ihbarı Osmanlı hükümetine bildirmiştir. 1898 yılına Dedeâğaç'taki Avrupalı nakliyat acenteleri deniz nakliyatında tekel oluşturmak istemişlerdir. Fakat Osmanlı hükümeti buna engel olmuştur. Avusturyalı Lloyd(Avusturyalı nakliyat acentesi) şirketi yaptığı yanlıştta ısrar etmesi sonucu uyarılmıştır.

9 BOA,DH.MKT., 111.

10 Akkaya, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi*,52.

11 *Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya*, İstanbul:T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2009, 20.

Selanik-Dedeğaç demiryolu hattının inşasıyla prestiji daha da artan Dedeğaç'a fakirleri tedavi etmek için hastane açılmıştır.¹² 1895 yılında Dedeğaç'ın sancağının toplan nüfusu 70.400 civarındaydı. Nüfusun 29.431 Türk, 24.973 Rum, 15.602 Bulgar, 285 Ermeni, 48 Musevi ve 70 Katolik'ten oluşmuştur. Dedeğaç'ın merkezi 4000 kişiden oluşmuştur.¹³

1.2. Dedeğaç'ta Demiryolu İnşası

1878 yılında Dedeğaç şehrinin kurulmasındaki en önemli faktörlerden birisi demiryolu hattıdır. Dedeğaç'ta liman olması demiryolu ihtiyacını doğurmuştur. Çünkü yurt içinde ve veya yurt dışından gemilerle Dedeğaç Limanı'na gelen ticaret ürünleri limanda tren vagonlarına yüklenerek Balkanlara, Selanik'e ve İstanbul'a nakledilmiştir. Her yıl 104 Fransız ticaret gemisi Dedeğaç Limanı'nda demirleyerek Osmanlı Devleti'nden aldıkları tahıl ürünlerini Fransa'ya ihraç edilmiştir. Osmanlı Hükümeti Fransa'dan yıllık 2.312.500 frank gelir elde etmekteydi. 1878 yılında İstanbul-Dedeğaç demiryolu hattı inşa edilmiştir. 1882 yılında Osmanlı Devleti Fransız Banker Rene Beaudou'ya Dedeğaç-Selanik, Dedeğaç-Ferecik-Sofulu-Dimetoka-Edirne-Mustafa Paşa demiryolu hattının imtiyazını vermiştir. Demiryolu ihalesini Fransız Tafel şirketi üstlenmiştir. 1887 yılında yapımı hızlanan Dedeğaç-Selanik hattı tam olarak 1897 yılında tamamlanmıştır. Demiryolunun inşa edilmesiyle birlikte Dedeğaç şehri uluslararası ticaret şehrine dönüşmüştür.¹⁴

1.3. Dedeğaç'ta Liman İnşası

1878 yılında Dedeğaç şehrinin kurulmasındaki en önemli faktörlerden biri Dedeğaç Limanı'nın inşa edilmesidir. 1878 yılında Fransız Şark Demiryolları şirketi Tafel Dedeğaç Limanı'nın inşaat imtiyazını almıştır. Fransız demiryolları şirketi Tafel Limanı' yapımı için 200.000 frank harcamıştır.

12 Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya, 310.

13 Demircidi, *Από Το Δεδέαγατς Στην Αλεξανδρούπολη*, 45.

14 Demircidi, *Από Το Δεδέαγατς Στην Αλεξανδρούπολη*, 48.

1880 yılında Dedeğaç Limanı' inşâ edilmesiyle birlikte şehre bir deniz feneri inşâ edilmiştir. Deniz fenerinin inşâ edilme sebebi gece vakti limana yaklaşan gemilerin deniz fenerine göre limana yanaşmasıdır. Deniz fenerinde bir nöbetçi bulunmaktaydı. Nöbetçinin görevi limana yaklaşan gemileri Osmanlı Hükümeti'ne bildirmektir. Çünkü Dedeğaç Limanı'na gelen gemiler düşman veya kaçak gemiler olma ihtimali yüksekti. 1897 yılında Dedeğaç şehri ak-yel esmesi sonucu denizden gelen dalgalar Dedeğaç şehrine yayılarak şehir sular altında kalmıştır. 20. yüzyıl başlarında Dedeğaç Limanı gelişmekte çok mesafe kat etmiştir' ki Dedeğaç Limanı'na yılda 104 Fransız ticaret gemisi gelmekteydi.¹⁵

1902 yılında denizden gelen dalgaların şehri sular altında bırakmasından dolayı Dedeğaç Limanı'na dalgakıran inşâ edilmiştir. Böylelikle Dedeğaç'ta sel felaketinin olması bertaraf edilmiştir. 1905 yılında Dedeğaç Limanı Şark Demiryolu şirketi tarafından temizlenmiştir.¹⁶ Dedeğaç Limanı'nın öneminin artması Tekirdağ ve Enezlimanlarının prestijini azaltmıştır. Coğrafyacı Schradere göre 1889 yılında Dedeğaç Limanı yıllık ihracatı ve ithalatı 61.000.000 franktı. O dönemde İstanbul Limanı'nın yıllık ihracatı ve ithalatı 45.000.000 frank ve Selanik Limanı'nın yıllık ihracatı ve ithalatı 3,6 milyon frank değerindeydi. Dedeğaç Limanı'na yılda toplam 483 ticaret gemisi gelmekteydi. Yaklaşık olarak 649.698,72 ton buğday, tahta ve meşe odunu Dedeğaç Limanı'ndaki gemilere yüklenerek Selanik, Kavala, İstanbul, İzmir, Marsilya, Roma, Amversa, Hamburg, Londra, Varna, Kahire, Magosa, Beyrut ve Hayfa limanlarına gönderilmekteydi.¹⁷

2. 20. Yüzyılın Başlarında Dedeğaç

1895 Dedeğaç'ın merkezine Sultan II. Abdülhamid'in emriyle inşâ edilen Dedeğaç Camii, Sultan'ın Dedeğaç'taki mührü olmuştur adeta. Yeni yapılan cami Sultan II. Abdülhamid'in Dedeğaç şehrine armağanıdır. 1906 yılında Dedeğaç'ın merkezinde ikamet eden Rumlar için bir Rum Orto-

15 Demircidi, Από Το Δεδάγατς Στην Αλεξανδρούπολη,54.

16 Nusret Çam, *Yunanistan'daki Türk Eserleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000),47.

Demircidi, Από Το Δεδάγατς Στην Αλεξανδρούπολη,54.

doks kilisesi inşa edilmiştir.¹⁸ Muhteşem bir mimariye sahip olan caminin avlusu mevcuttur. Caminin avlusunda Osmanlı'ya yıllarca hizmet etmiş olan Osmanlı'nın en önemli komutanlarından olan Faik Hüseyin Paşa'nın türbesi bulunmaktadır.¹⁹

1903 yılında Bulgar komitacıları Doğu Rumeli'yi işgal ettikten sonra Batı Trakya'ya yönelmişlerdir. Bulgarlar'ın Batı Trakya'yı işgal etmelerinin iki sebebi vardı. Birincisi sebebi Batı Trakya'da yaşayan Bulgarları boyunduruk altında yaşamaktan kurtarmaktı. İkinci sebebi ise Batı Trakya'yı Bulgaristan topraklarına dâhil ederek Akdeniz'e ulaşmaktı. Dedeoğaç bir liman kenti olduğu için Bulgaristan için altın değeri taşımaktaydı. 1903 Mayıs'ında Bulgar Komitacıları Dedeoğaç'taki Rum Metropolitliği'ni ve Rum Konsoloslugu'nu havaya uçurmayı planlamıştı. Fakat Osmanlı Hükümeti Bulgar komitacıları herhangi bir saldırı teşebbüsüne karşı tedbir olarak Bulgar komitacılarının planlarını suya düşürmüştür.²⁰

1904 yılında Yunanlı komutan Pavlos Melas'ın Bulgar komitacılara tarafından suikasta uğramasıyla "Makedonya Mücadelesi" (1904-1908) başlamıştır. Makedonya mücadelesinin Batı Trakya'ya bir takım yansımaları olmuştur. 1870 yılında Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla Rum Ortodoks Kilisesi ve Bulgar Eksarhlığı arasında meydana gelen husumet, 1903 yılında Makedonya meselesinin başlamasıyla daha da şiddetlenmiştir. Artık "Kiliseseler Meselesi" Makedonya mücadelesine dâhil edilmiştir. Bulgaristan Rum Ortodoks Kilisesi'nin Batı Trakya'daki nüfusunu kırmak amacıyla Bulgar Eksarhlığı'na yardım ederek bölgede okul ve kilise açmak istiyordu. Aynı şekilde Yunanistan Devleti de Batı Trakya'daki Bulgar nüfuzunu engellemek için Rum Ortodoks Kilisesi'ne destek vermekteydi. Dolayısıyla Rum Ortodoks Kilisesi Batı Trakya'ya daha çok kilise ve okul açmak arzusunda idi.

18 İsmail, Bıçakçı, *Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri*, (İstanbul:IRCICA Yayınları, 2003), 43.

19 Millet Gazetesi, "Sultan II. Abdülhamid'in Dedeoğaç'taki İzleri – I", <http://milletgazetesi.gr/view.php?id=10810>.

20 BOA, *Y.PRK.KOM.*, 1.

Batı Trakya’da Bulgaristan-Yunanistan arasında bölgeye nüfuz etme çekişmesi yaşanmaktaydı. İngiliz, Fransız ve İtalyan şirketleri Dedeoğaç bölgesindeki yeraltı zenginliklerini keşfetmek için bölgede detaylıca bir saha çalışması yapmışlardır. Avusturya, Fransa, İtalya, Rusya, İngiltere ve Yunanistan Dedeoğaç’a elçilik açmışlardır. Böylelikle diplomatik açıdan şehir üstlendiği coğrafi konjonktürü itibariyle önemli bir vizyona ve misyona sahip olmaya başlamıştır. Osmanlı sahil şehirleri arasında bir prototip şeklini alarak rol model olmaya başlamıştır.

1903 yılında Dedeoğaç’taki Yunan konsolosluğu Ferid Paşa’ya telgraf çekerek Dedeoğaç’ın Doğanhisar Köyü’nde Bulgar komitacıların Bulgar köylüleri silahlandığını ve civar köylerdeki Bulgar komitacıları desteklediğini ihbar etmiştir.²¹ Aynı yıl içerisinde Kösemesçit-Çobanköy arasındaki tren istasyonu Bulgarlar tarafından dinamitle havaya uçurulmuştur. Olayın failleri kısa sürede yakalanarak cezalandırılmıştır. Dedeoğaç’a dolaylı olarak öğretmen ve papazlar göndermiştir. Buna paralel olarak Yunanistan bölgeye Öğretmen ve papazlar göndermiştir. Sultan II. Abdülhamid’in tahta çıkışının 30. yıldönümünde Dedeoğaç’ta çeşitli faaliyetler düzenlenmiştir. Dedeoğaç halkı Sultan II. Abdülhamid Han için dua etmişlerdir. Bunların dışında Dedeoğaç’ta 4 ibtidai (İlkokul), kız rüştiyesi, içme suyu hattı ve askerler için ahırlar için açılış merasimleri düzenlemiştir.²²

1907 yılında Bulgar çeteleri, Dedeoğaç’ın Ilıca Köyü’ne baskın düzenlemişlerdir. Fakat düzenledikleri baskın başarısız olmuştur. Osmanlı Hükümeti, 1908 yılında Rumluların Bulgarlara aşağılayıcı tavırlarda bulunmalarını önlemek için Dedeoğaç metropoliti ile görüşmüştür. Aynı yıl içerisinde Dedeoğaçlı bir Rum kadın Dedeoğaç metropolitinin gönderdiği rahip ile görüştüğünden sonra İslam dinini seçmiştir. 1908 yılında Osmanlı Devleti II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle kendi rızasıyla birlikte Makedonya Mücadelesi son bulmuştur. Ertesi yıl yani 1909 yılında Sultan II. Abdülhamid’in tahtan indirilmesiyle birlikte Dedeoğaç’ın gelişimi de durmuştur.

21

BOA, Y.A..HUS., 95.

Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya, 362.

Sonuç

Dedeğaç 19. yüzyılda köyden şehre dönüşerek adeta bir çağ atlamıştır. 19. yüzyılın başlarında basit bir balıkçı köyünden ibaret olan Dedeğaç, yeniçağın başlarında(20.yüzyıl) hızlıca gelişme kaydetmiştir. Dedeğaç'ın gelişmesinde iki önemli faktör öncelikli rol oynamıştır. Bu faktörlerden biri demiryolu inşası, diğeri ise liman inşası olmuştur. Yeni devlet dairelerinin yapımı Osmanlı Devleti'nin hem kendi tebaasına, hem de diğere devletlere karşı kudretini kanıtlamasıyla bağlantılıdır. Osmanlı hükümeti Dedeğaç'ın gelişmesine önem vermesinin en mühim sebebi, İstanbul-Selanik hattı üzerinde stratejik bir noktada bulunması ve bu güzergâhın güvence altına alınarak Batı'dan gelecek her tür hamleye mahal vermemesidir. Dedeğaç şehri modern bir şehir statüsü kazanmasıyla beraber, Avrupa Devletleri nezdinde prestijini arttırmıştır.

Sultan II. Abdülhamid Han Dedeğaç'a bir liman ve dalgakıran inşa etmesiyle Dedeğaç'ı ticaret merkezine dönüştürerek, Akdeniz'in önemli bir şehri, aynı zamanda limanı olmasına vesile olmuştur. Şehre tren yolu ve istasyonu inşa ederek de Dedeğaç'ın ticari konumunu güçlendirmiştir. Şayet Sultan II. Abdülhamid Han Dedeğaç'a bu yatırımları yapmasaydı Dedeğaç belki de bir balıkçı köyünden ibaret kalacaktı. Bunlarla yetinmeyip şehre bir cami ve bir de okul inşa etmiştir.

1904 yılında "Makedonya Meselesinin" başlamasıyla birlikte Dedeğaç halkı huzursuz olmuştur. Çünkü Dedeğaç şehrinde Rumlar ve Bulgarlar beraber iç içe yaşadıkları için Makedonya mücadelesinin başlamasıyla birlikte Bulgarlar ve Rumlar birbirlerinin azılı düşmanları haline gelmişlerdir. Osmanlı Hükümeti, Rumları ve Bulgarları barıştırmak için epeyce çaba sarf etmiştir. Osmanlı Devleti'nin gösterdiği hassasiyetten dolayı, Dedeğaç merkezinde ve köylerinde Rumlar ve Bulgarlar arasında kanlı çatışmaların yaşanılması engellenmiştir. Dedeğaç Limanı Osmanlı Devleti'nin en önemli liman kentlerinden biri haline gelmiştir. Zira Dedeğaç Osmanlı Devleti'nin diğere liman kentlerine nazaran daha gelişmiş durumdaydı. Avrupalı ve Balkan devletlerinin nezdinde, Dedeğaç Limanı Balkanların Akdeniz'e açılan "üçüncü kapısı" olarak görülmekteydi.

Kaynakça

Akkaya, Sacide Nur. *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Toplumsal Hayat*, İstanbul:Kitabevi Yayınları,2018.

Anexitilo. “Παλιές Φωτογραφίες Της Αλεξανδρούπολης”. Erişim: 20 Eylül 2018, https://www.anexitilo.net/2015/08/blog-post_11.html.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye, Mektubi Kalemi*(DH..MKT),111.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA),*Yıldız, Askeri Maruza*(Y..PRK.ASK), 114.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız, Hususi Maruzat*(Y.A..HUS), 95.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), *Yıldız, Komizyonlar Maruzatı*(Y..PRK.KOM), 1.

Bıçakçı, İsmail, *Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri*, İstanbul:IRCICA Yayınları, 2003.

Çam, Nusret.*Yunanistan'daki Türk Eserleri*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Çokona, Ari.20. *Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşmeleri*, İstanbul:Literatür Yayınları,2017.

Demircidi, Maria. Από Το Δεδέαγατς Στην Αλεξανδρούπολη- Η Ιστορία Της Πόλης Από Το 1860 Εως Το 1920, Yüksek Lisans Tezi, Aristoteles Üniversitesi, Selanik, 2009.

E-evros. “DedeagaçCamisi”. Erişim: 20 Eylül 2018, <http://www.e-evros.gr/tr/pages/20400/dedeagac-camisi>.

Millet Gazetesi. “*Sultan II. Abdülhamid'in Dedeagaç'taki İzleri-I*”. <http://milletgazetesi.gr/view.php?id=10810>.

Nistazapoulou-Pelekidou, Οι Βαλκανικοί Λαοί (Balkan Halkları), Θεσσαλονίκη:Εκδόσεις Βάνιας, 2000.

Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya, İstanbul: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2009.

Sami, Şemseddin, “*Dede ağaç*” Kamusül-Alam Ansiklopedisi. Cilt III. İstanbul: 1306/1887.

EKLER

Resim 1

1878 yılında Dede ağaç’ın bir balıkçı Köyünden bir şehre dönüşmesi.²³

23 Demircidi, *Από Το Δεδέαγατς Στην Αλεξανδρούπολη- Η Ιστορία Της Πόλης Από Το 1860 Εως Το 1920*, 138.

Resim 2

20. Yüzyıl Başlarında Dedeğaç Limanı.²⁴

24 Demircidi, *Aπό Το Δεδέαγας Στην Αλεξανδρούπολη- Η Ιστορία Της Πόλης Από Το 1860 Έως Το 1920*, 143.

Resim 3

Dedeğaç Deniz Feneri 1880 yılında inşa edilmiştir.²⁵

25 Anexitilo, “Παλιές Φωτογραφίες Της Αλεξανδρούπολης”, Erişim: 20 Eylül 2018, https://www.anexitilo.net/2015/08/blog-post_11.html.

Resim 4

Dedeâğaç Camii 1895 yılında İnşa edilmiştir.²⁶

26 E-evros, "Dedeâğaç Camisi". Erişim: 20 Eylül 2018, <http://www.e-evros.gr/tr/pages/20400/dedeagac-camisi>.

Resim 5

Dedeğaç Camii'nin Tamirat Kitabesi.²⁷

27 E-evros, "DedeğaçCamisi", Erişim: 20 Eylül 2018, <http://www.e-evros.gr/tr/pages/20400/dedeagac-camisi>.

Resim 6

Faik Hüseyin Paşa'nın Türbesi.²⁸

28 E-vros, "Dedeğaç Camisi", Erişim: 20 Eylül 2018, <http://www.e-evros.gr/tr/pages/20400/dedeagac-camisi>.